
Envellir en entorns culturals diferents: el medi rural i el medi urbà

Enric Roca Carrió

Sociòleg

eroca100@hotmail.com

Resum: L'estudi comparatiu de l'envelliment en el medi rural i el medi urbà permet reflexionar sobre alguns dels elements més essencials del debat sobre l'envelliment de la població. L'article proposa la construcció d'una tipologia d'avis segons la seva relació amb l'envelliment rural o urbà i analitza l'oferta apropiada de serveis socials per a cada cas.

Resumen: El estudio comparativo del envejecimiento en el medio rural y el medio urbano permite reflexionar sobre algunos de los elementos más esenciales del debate sobre el envejecimiento de la población. El artículo propone la construcción de una tipología de ancianos según su relación con el envejecimiento rural o urbano y analiza la oferta apropiada de servicios sociales para cada caso.

Abstract: *The comparative essay of ageing in both rural and urban areas let us thinking about some of the most important debates related to the ageing of the population. The essay suggests a typology-building of the eldest according to their relationship with urban or agrarian areas, as well as analyses the appropriate supply of social services for each situation.*

Introducció

Fa gairebé vuit anys, vaig estudiar l'envelliment en una zona rural situada al sud-oest de la comarca del Bages. Era una investigació de tipus qualitatiu, que, amb una durada superior a un any, va orientar-se a entrevistar en el seu propi domicili persones grans i significatives de la zona estudiada. El treball va ser publicat¹ i, posteriorment, he orientat les meves investigacions cap a altres aspectes relacionats amb els serveis socials gerontològics.

El mes de novembre de 1998, l'Associació Multidisciplinària de Gerontologia va organitzar unes jornades sobre l'envelliment en el medi rural i urbà² que es van celebrar a Ciudad Real, on vaig participar en una taula rodona sobre experiències en el medi rural i urbà. Per a preparar la meva exposició, vaig repassar i rellegir algunes de les aportacions del treball referit. Després d'alguns anys, la nova perspectiva que ofereix el pas del temps m'ha permès elaborar algunes idees, que concreten amb claredat algunes de les pistes dibuixades anteriorment.

L'article que segueix exposa algunes reflexions sociològiques al voltant de l'envelliment rural. La riquesa d'informació i de detalls proporcionades per les tècniques qualitatives transcendeixen molt més enllà que les conclusions immediates de l'estudi sobre el qual s'ha estat treballant. Sovint, he reflexionat al voltant de les visites realitzades a les masies d'alguns avis, el temps que em van dedicar, la seva manera d'acollir-me, el seu entorn i les seves informacions per a ajudar-me a fer el meu treball.

Per a preparar l'article m'he basat en la meva aportació a la taula rodona esmentada, i les meves reflexions i propostes són les mateixes que vaig fer en aquelles jornades. En el moment d'elaborar-ne el contingut m'ha acompanyat el record de dos vells de la zona on vaig realitzar el meu treball de camp. El primer és un avi de Castellfollit del Boix que vaig visitar, fa més de vuit anys, i em va explicar com durant el seu temps lliure observava el canvi de color de les fulles dels arbres, d'hora en hora, de dia a dia, d'estació a estació. El segon, un avi de Sant Mateu de Bages que va resultar cremat greument quan protegia la seva casa dels devastadors incendis que hi va haver a la zona l'estiu de 1998.

1. ROCA, E. (1995). *Aproximación sociológica al envejecimiento rural. Los ancianos en la zona suroccidental del Bages*. Barcelona: Associació Multidisciplinària de Gerontologia (AMG).

2. DIVERSOS AUTORS (2000). *Los servicios para las personas mayores en el medio rural y urbano* (ponències de les V Jornades de l'AMG). Barcelona: AMG.

El record del primer és significatiu de la integració dels vells del medi rural en el seu entorn, de l'harmonització de l'home amb l'espai i el temps que l'envolten. És el resultat de l'home en sintonia i compenetració amb la realitat en la qual viu. Com a contraposició, el segon indica l'enorme fragilitat de la vida en el medi rural i la soledat i manca de protecció en què viu molta gent gran que, malgrat les dures condicions imposades pel medi, manté una actitud activa.

1. Fons del debat

Debatre l'envelliment a partir de l'anàlisi sobre la realitat en el medi rural i el medi urbà és un encert, atès que permet abordar molt bé alguns dels grans aspectes de debat al voltant de l'envelliment en el moment actual i ens permet descobrir quins són els eixos essencials de la discussió.

1.1. Orientació positiva / orientació negativa

La gerontologia debat amb cert entusiasme l'orientació amb què cal tractar l'envelliment. Mentre alguns plantejaments tendeixen a destacar els aspectes negatius que l'envolten (manca de recursos socials i sanitaris, problemes familiars, noves necessitats), d'altres consideren convenient destacar-ne els aspectes positius: relacions intergeneracionals, noves perspectives professionals, culminació de la vida professional activa...

Si observem l'envelliment rural des d'una perspectiva negativa, hi trobarem enormes deficiències, però si parlem amb vells del medi rural descobrirem persones que viuen positivament el seu envelliment. En canvi, en el medi urbà, amb una oferta molt més àmplia de recursos, sovint es planteja la insatisfacció que existeix sobre aquests.

1.2. Èxit de l'home / problema de la societat

Les interpretacions al voltant del significat de l'envelliment varien: mentre que els avenços en la longevitat de les persones passaran a la història com el resultat d'un esforç social, sanitari i econòmic enorme, alguns destaquen el problema de l'ancianitat com un dels problemes actuals més greus que viuen les societats industrialitzades.

En els nostres dies, conviuen el reconeixement públic a les persones centenàries i l'atenció deficient a determinades necessitats de la gent gran. El medi rural resol més bé aquesta contradicció atribuint als avis un estatus més significatiu.

1.3. Exclusió social / desvinculació personal

L'anàlisi de l'envelliment planteja dues grans visions al voltant del procés seguit pels vells en relació amb el seu entorn: uns observen que els jubilats segueixen un procés de desvinculació personal perquè es distancien de tot el seu entorn; d'altres, però, pensen que existeix una exclusió social perquè l'entorn rebutja tot allò que significa envelliment.

Els problemes d'integració social es manifesten més en el medi urbà, on els vells viuen unes crisis d'identitat més greus i més evidents, mentre que en el món rural les persones grans viuen més ben integrades al seu entorn.

1.4. Ruptura laboral / adaptació laboral

S'ha debatut molt sobre la determinació de l'inici de l'envelliment. Les apreciacions col·lectives al voltant de quan les persones deixen de ser adultes i passen a ser ancianes, difícilment són coincidents amb les individuals. En el món industrial, la ruptura laboral imposada per la jubilació obligatòria és l'inici d'un nou rol com a ancià. Però en el món rural l'activitat laboral s'adapta progressivament a la salut de cada persona i la jubilació no significa necessàriament un canvi de rol.

1.5. Atenció formal / atenció informal

Durant els darrers anys, s'ha incrementat notablement el nombre de professionals dedicats al sector gerontològic, al mateix temps que s'han impulsat actuacions destinades a atendre i potenciar el sector anomenat *informal*.

Mentre que en el món urbà el teixit social de suport a la gent gran és feble i cal organitzar-lo i millorar-lo, en el medi rural, gràcies a l'existència d'un fort control social, es mantenen les tradicions d'atenció familiar i es requereix fomentar actuacions diferents.

2. Tipologies d'avis segons el medi on envelleixen

En gerontologia, la variable determinant que origina l'aparició de necessitats socials i sanitàries importants és l'estat de salut. Però aquesta variable està plenament condicionada per altres factors: el lloc de residència, l'activitat laboral, l'entorn social, les disponibilitats familiars... En el moment d'analitzar l'envelliment segons el medi, és possible construir una tipologia d'avis que ens permeti entendre i diferenciar les necessitats de cada grup considerant aquestes variables. La nostra tipologia diferencia quatre tipus d'avis que presenten característiques diferents, segons si estan sans o malalts. Aquestes quatre tipologies són: avis rurals tradicionals, avis pseudorurals, avis neorurals i avis urbans. A continuació exposem els elements més destacats de cada una d'aquestes tipologies.

2.1. Avis rurals tradicionals

Han viscut i treballat sempre en el medi rural. Observen la vida amb continuïtat, sense separació entre la vida laboral activa i la passiva. La identificació dels vells està més relacionada amb la salut que amb l'edat.

— *Rurals tradicionals sans*: es mantenen actius. Continuen amb les tasques que han realitzat sempre. Assumeixen gradualment les seves limitacions, adaptant l'esforç del seu treball a les seves possibilitats reals. No necessiten atencions.

— *Rurals tradicionals malalts*: generalment la família n'assumeix l'atenció. La tradició assigna qui n'és el cuidador principal, el qual normalment assumeix les seves responsabilitats. Existeix un fort control social que fa pressió perquè la família compleixi la funció solidària entre els seus membres. Solament en les realitats on s'han donat moviments migratoris i les generacions joves han emigrat, o bé en el cas de persones soles sense familiars, apareixen greus problemes d'atenció. Requereixen l'atenció de professionals.

2.2. Avis pseudorurals

Viuen en el medi rural, però durant alguna etapa de la seva vida han estat vinculats amb el medi industrial, habitualment mitjançant treballs complementaris a la seva activitat laboral principal. Presenten

una realitat personal diversificada. Les seves característiques depenen de l'entorn on es troben situats: els casos que mantenen les tradicions presenten similituds amb el grup d'avis rurals descrit anteriorment, però els casos que trenquen els vincles amb la tradició presenten més similituds amb les necessitats descrites en el grup dels neorurals.

— *Pseudorurals sans*: es mantenen actius assumint tasques pròpies del món rural. Puntualment requereixen activitats de temps lliure: excursions, festes... que compatibilitzen amb les seves tasques habituals.

— *Pseudorurals malalts*: com els rurals tradicionals, la família n'assumeix l'atenció. La tradició assigna el cuidador principal per tal que assumeixi progressivament les seves responsabilitats. Quan no hi ha família, apareixen greus dificultats d'atenció. En aquests casos, es necessita atenció professional.

2.3. Avis neorurals

Han treballat i viscut sempre a la ciutat, però en el moment de jubilar-se projecten la seva nova vida cap a la recerca d'espais nous, més o menys idealitzats: urbanitzacions, poblacions d'interès turístic... Solen mantenir una doble residència entre la ciutat d'origen i el poble d'acolliment. Generalment realitzen un procés de projecció automàtica, detectant deficiències en l'atenció social i sanitària de la població on han anat a viure i aspirant a igualar les prestacions de l'entorn urbà que coneixen.

— *Neorurals sans*: han iniciat una nova orientació de les seves vides i de vegades plantegen problemes d'identitat i d'integració social. Requereixen activitats que ajudin a integrar-los i a ocupar el seu temps lliure, com ara festes, excursions...

— *Neorurals malalts*: normalment viuen allunyats de la seva família i requereixen atenció professional. També poden retornar a la seva residència principal per tal de rebre atencions gerontològiques, més difícils de trobar en el medi rural.

2.4. Avis urbans

Viuen a la ciutat, immersos en la cultura industrial, que els porta cap a la jubilació independentment de la seva voluntat personal. Es

veuen forçats a reorientar les seves vides, originant demandes relacionades amb el temps lliure.

— *Urbans sans*: la jubilació els obliga a redefinir el seu rol. L'acabament de l'edat laboral fa que hagin de replantejar-se un nou espai personal, familiar i social. Són consumidors potencials d'ofertes ocupacionals, formatives, recreatives, culturals...

— *Urbans malalts*: les famílies no poden assumir la funció cuidadora, adduint dificultats laborals i d'espai, però mantenen la funció solidària sol·licitant una àmplia i diversa atenció professional.

Tipologia d'avis	Sans	Malalts
Rurals tradicionals	No necessiten atenció	La família n'assumeix l'atenció. Greus dificultats d'atenció en el cas de persones soles sense familiars
Pseudorurals	Puntualment requereixen activitats de temps lliure: excursions, festes...	La família n'assumeix l'atenció. Greus dificultats d'atenció en el cas de persones soles sense familiars
Neorurals	Puntualment requereixen activitats de temps lliure: excursions, festes...	Requereixen atenció professional, però poden desplaçar-se a la seva residència principal
Urbans	Requereixen una oferta àmplia d'activitats ocupacionals	Requereixen una oferta àmplia d'atenció social i sanitària professional

3. Els serveis per a les persones grans

La construcció dels serveis gerontològics ha de basar-se en dues variables fonamentals respecte als seus usuaris. D'una banda, han de procurar oferir un nivell de cobertura assistencial que garanteixi una atenció adequada i de qualitat. De l'altra, han d'oferir el màxim grau possible d'autonomia personal. El disseny de qualsevol inicia-

tiva que vulgui atendre les necessitats de la població gran, ha de cercar fórmules que trobin un equilibri entre les dues variables.

Els serveis que ofereix la xarxa gerontològica mostra una gran diversificació de posicions respecte a aquest tema. A continuació, adjuntem un gràfic on situem els serveis gerontològics, segons les variables d'autonomia personal i el grau de cobertura assistencial.

Posició dels serveis gerontològics amb relació al nivell d'autonomia personal i el grau de cobertura assistencial que ofereixen

	+ Autonomia personal	- Autonomia personal
+ Cobertura	Atenció domiciliària Pisos tutelats	Centre sanitari Residència Atenció diürna Pisos compartits
- Cobertura assistencial	Famílies d'acolliment Teleassistència Casals	

Observem que l'oferta de tipus residencial, com les residències i els centres sociosanitaris, és la que proporciona una cobertura assistencial més alta, a canvi de reduir l'autonomia personal dels seus usuaris. Altres iniciatives més recents, com els pisos tutelats o els pisos compartits, tendeixen a potenciar més l'autonomia personal, però no assoleixen el grau de cobertura dels centres anteriors. D'altra banda, l'atenció domiciliària ofereix serveis a la mida de les ne-

cessitats de cada persona, amb el millor nivell assistencial i la màxima autonomia possible. Finalment, la xarxa ofereix altres serveis de menor cobertura assistencial, però que permeten una elevada autonomia, com els casals o els serveis de teleassistència.

L'atenció domiciliària és l'oferta més adaptable a les diferents realitats culturals de la població gran. La finalitat dels serveis a domicili és ajudar els avis a continuar vivint a casa seva i a conservar la vinculació amb l'entorn, adaptant els seus objectius, les seves activitats i els seus ritmes a les necessitats i interessos de la població destinatària. Permeten complementar la seva actuació, amb la intervenció d'altres serveis de suport que ajudin a millorar les condicions dels avis més necessitats. Mentre el medi urbà és més receptiu a la introducció de serveis complementaris dedicats a la bugaderia o al *catering*, el medi rural requereix menys varietat d'ofertes, però més flexibilitat per a atendre les diferents necessitats. Igualment, en el medi rural convé promoure actuacions que facilitin els desplaçaments i la comunicació amb l'entorn.

Els serveis residencials han de situar-se en llocs de certa capitalitat, atès que, altrament, representen un allunyament dels avis del seu lloc de residència; alhora, però, cal que estiguin situats en localitzacions on els residents mantinguin una certa relació amb el seu lloc d'origen.